

સત્યમેવ જયતે

દાખલ તારીખ : ૧૦-૦૮-૨૦૨૧
 રજુ. તારીખ : ૧૦-૦૮-૨૦૨૧
 ફેસલ તારીખ : ૦૩-૦૧-૨૦૨૪
 સમયગાળો : વર્ષ-માસ-દિવસ
 ૦૨-૦૪-૨૪

ધોરાજીના મહે. એડીશનલ ચીફ જ્યુડીશીયલ મેજિસ્ટ્રેટશ્રીની કોર્ટ,

મું. ધોરાજી.

ફોજદારી કેસ નં.૧૦૫૬/૨૦૨૧

આંક-

ફરિયાદી:- ભરતકુમાર જીવનભાઈ સોંદરવા,
 રહે. ધોરાજી, ઠે. બહારપુરા.

વિરુદ્ધ

આરોપી:- પ્રવીણભાઈ કીશનભાઈ સોંદરવા,
 રહે. ધોરાજી, ઠે.બહારપુરા, વણકરવાસ,
 મામાના ખીજડા પાસે, ધોરાજી.

બાબત:- વટાઉખત અધિનિયમની કલમ-૧૩૮ અન્વયે

=====

ફરીયાદ પક્ષે:- વિદ્વાન વકીલશ્રી ડી.એચ. છતાણી.

આરોપી પક્ષે:- વિદ્વાન વકીલશ્રી એ. એન. વ્યાસ.

=====

// ચુકા દો //

(૧) આ કામના ફરીયાદીએ અત્રેની અદાલતમાં તા.૧૦.૦૮.૨૦૨૧ ના રોજ આરોપી સામે વટાઉખત અધિનિયમની, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ મુજબના શિક્ષાપાત્ર ગુન્હા સબબની ખાનગી ફરીયાદ આપતાં વટાઉખત અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ મુજબના શિક્ષાપાત્ર ગુન્હાનું કોન્ગીઝન્સ લેવામાં આવેલ અને ફોજદારી કાર્યરીતી સંહીતાની કલમ-૨૦૪ મુજબનો સમન્સ કરવામાં આવેલો તે રીતે ઈન્સાફી કાર્યવાહી ઉત્પન્ન થયેલ છે.

(૨) ફરીયાદપક્ષના કેસની ટુંકમાં હકીકત એવી છે કે, ફરીયાદી ધોરાજી મુકામે રહે છે. આરોપી ધોરાજી મુકામે રહે છે આરોપી ટ્રાન્સપોર્ટના ધંધા તેમજ અને કન્ટ્રક્શન (બાંધકામને લગતા) વ્યવસાય સાથે જોડાયેલ છે તથા ધોરાજી શહેરમાં ઘણી જગ્યાઓ પર આરોપીને બાંધકારની સાઈટો ચાલે છે અને ફરીયાદી તથા આરોપી બંને પિતરાઈ ભાઈ થતા હોય. જેથી ફરીયાદી તથા આરોપી ઘણા વર્ષોથી ધોરાજીના એક જ વિસ્તારમાં રહેતા હોય, ફરીયાદી અને આરોપી વચ્ચે પારીવારીક સબંધ હોય. અરજી કર્યા તારીખથી થોડાક મહીના પહેલા આરોપીને તેમના કન્ટ્રક્શન(બાંધકામના) કામ સબબ રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) ની જરૂરીયાત પડતા આરોપીએ ફરીયાદી પાસેથી રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) ની માંગણી કરતા આરોપીને રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) હાથ ઉછીના સબંધના નાતે આપેલા અને આરોપીએ જણાવેલે કે, થોડા દીવસમા તમને તમારા રૂપિયા પરત આપી દઈશ અને થોડા દીવસ બાદ ફરીયાદીએ આરોપીને હાથ ઉછીના આપેલ રૂપિયાની માંગણી કરતા આરોપીએ ફરીયાદીને રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) નો ખાતા નં.૦૪૮૯૦૨૦૦૦૦૦૦૦૫૭૭ નો ચેક નં."૦૦૦૦૩૮" ઈન્ડિયન ઓવરસીઝ બેન્ક ધોરાજી શાખાનો તા.૨૪/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજ વટાવાય તે રીતનો ફરીયાદીને આપેલ અને એવો પાકો વચન અને વિશ્વાસ આપેલ કે,ચેક બેંકમાં નાખશો એટલે તેઓને તેમની કાયદેસરની લેણી રકમ વસુલ મળી જશે.

વધુમાં, આરોપીએ આપેલ વચન અને વિશ્વાસ મુજબ સદર ચેક ફરીયાદીએ તેમની સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, ધોરાજી શાખામાં વસુલાત માટે વટાવવા નાંખતા સદર ચેક તા.૨૫/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજ "EXCEEDS ARRANGEMENT"ના શેરા સાથે વગર વસુલાતે પરત ફરેલ, જેની જાણ બેન્ક દ્વારા તેઓને તા.૨૫.૦૬.૨૦૨૧ ના રોજ કરેલ. જેથી આરોપીને તેમના એડવોકેટ મારફતે તા.૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ આરોપીના કાયમી સરનામે રજી.એડી.થી પોસ્ટ કરતા સદર નોટીસ તા.૧૫.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ "માલીક સ્વીકારવાની ના પાડતા પરત" ના પોસ્ટના શેરા સાથે બંધ કવર પરત ફરેલ અને આરોપીએ સદરહું ચેકની લેણી રકમ તેઓને ચુકવી આપેલ નથી કે

નોટીસનો કોઈ જવાબ આપેલ નથી. જેથી, આરોપીએ નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબનો ગુનો આચરેલ હોય ફરીયાદીએ હાલની ફરીયાદ દાખલ કરેલ છે.

- (૩) ઉપરોક્ત ફરીયાદ રજીસ્ટરે લઈ આ કામના આરોપીને સમન્સ ઇસ્યુ કરતા સમન્સની બજવાણી થતાં આરોપી તેમના વિ.વ.શ્રી મારફતે હાજર થયેલ છે. આરોપીને ફરીયાદની તેમજ ફરીયાદીએ જે દસ્તાવેજ પુરાવા પર આધાર રાખેલ છે તે દસ્તાવેજ પુરાવાની નકલ ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતાની કલમ-૨૦૭ મુજબ વિના મુલ્યે આપ્યાની ખાતરી કરી આંક-૧૩ થી આરોપીની પ્લી નોંધતા આરોપીએ આક્ષેપિત ગુનાની કબુલાત ન કરતા આ કામ ફરીયાદપક્ષનો પુરાવો નોંધવા ઉપર રાખવામાં આવેલ.
- (૪) ફરીયાદપક્ષે પોતાના કેસ પુરવાર કરવાના સમર્થનમાં નીચે મુજબના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજ પુરાવાઓ રજુ કરેલ છે.

મૌખિક પુરાવો:-

અનુ.નં.	વિગત	આંક
૧.	ફરીયાદી ભરતકુમાર જીવનભાઈ સોંદરવાનું સરતપાસનું સોગંદનામું	૦૫

દસ્તાવેજ પુરાવો:-

અ.નં.	વિગત	આંક
૧.	આરોપીએ ફરીયાદીને આપેલ અસલ તકરારી ચેક	૧૫
૨.	અસલ ચેક રિટર્ન મેમો	૧૬
૩.	ફરીયાદીએ તેમના વિ.વ.શ્રી મારફત આરોપીને આપેલ વૈધાનિક નોટીસ	૧૭
૪.	આરોપીને નોટીસ રજી.એ.ડી.થી મોકલ્યાની પાવતી	૧૮
૫.	આરોપીને મોકલેલ નોટીસનું પરત આવેલ બંધ કવર	૧૯

- (૫) ફરીયાદપક્ષનો પુરાવો પુર્ણ થતા ફરીયાદપક્ષે વિ.વ.શ્રીએ આંક-૨૮ થી

પુરાવા બંધની પુરસીસ આપી ફરીયાદપક્ષનો પુરાવો પુર્ણ જાહેર કરેલ. અત્રે એ હકીકત ઉલ્લેખનીય છે કે, હાલના કામે આરોપીને ફરીયાદીની ઉલટ તપાસ કરવા સારુ વારંવાર તક આપવા છતાં ફરીયાદીની ઉલટ તપાસ કરવા હાજર ન રહેતા ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવાનો હક્ક બંધ કરવામાં આવેલ. ત્યારબાદ આ કામના આરોપીનું ફિ.પ્રો.કોડની કલમ-૩૧૩ અન્વયે વિશેષ નિવેદન નોંધવામાં આવેલ. આરોપી તરફે કોઈ પુરાવા રજુ કરવામાં આવેલ નથી.

ફરીયાદપક્ષે દલીલ:-

(૬) ફરીયાદપક્ષે વિ.વ.શ્રી દ્વારા ફરીયાદ હકીકત મુજબની દલીલ કરેલ છે. વધુમાં જણાવેલ છે કે, ફરીયાદીએ કેસ નિઃશંકપણે આરોપી વિરૂધ્ધ ગુન્હો પુરવાર કરેલ છે અને એન.આઈ. એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબ જે અનુમાનો અદાલતે કરવાના હોય, તે અનુમાનોનું ખંડન કરતો કોઈ પુરાવો આરોપી રજુ કરી શકેલ નથી. વધુમાં, આરોપી તરફે કોઈ વિરૂધ્ધના પુરાવા રજુ કરી ફરીયાદીએ રજુ કરેલ પુરાવાનું ખંડન કરેલ નથી. જેથી ફરીયાદીના પુરાવા ગ્રાહ્ય રાખીને આરોપીને તકસીરવાન ઠરાવવા રજુઆત કરેલ છે.

આરોપીપક્ષે દલીલ:-

(૭) બચાવપક્ષે વિ.વ.શ્રી એ.એન.વ્યાસની મૌખિક દલીલો સાંભળી. તેઓ જણાવે છે કે, આ કામના આરોપી અન્ય ગુન્હાના કામે કસ્ટડીમાં છે અને આરોપીએ આવો કોઈ ગુન્હો કરેલ નથી. જેથી આરોપીને દોષ મુક્ત કરવા અરજ કરેલ છે.

(૮) સદર કામે ન્યાય નિર્ણય અર્થે નીચે મુજબના મુદ્દા ઉપસ્થિત થયેલ છે.

(૧) શું ફરીયાદપક્ષ પુરવાર કરે છે કે, ફરીયાદીએ પારીવારિક સબંધે આરોપીને રકમ આપેલ જે પૈકી રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) નો ખાતા નં.૦૪૮૯૦૨૦૦૦૦૦૦૬૭૭ નો ચેક નં."૦૦૦૦૩૮" ઈન્ડિયન ઓવરસીઝ બેન્ક ધોરાજી શાખાનો તા.૨૪/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજનો આપેલ જે ચેક ફરીયાદીએ તેમની બેન્કમાં વટાવવા નાંખતા "EXCEEDS ARRANGEMENT"ના શેરા સાથે વિના સ્વીકારાયે પરત ફરેલો, ફરીયાદીએ તેમના વકીલ મારફતે

આરોપીને તા.૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ નોટીસ મોકલી આપેલ જે નોટીસનું બંધ કવર "માલીક સ્વીકારવાની ના પાડતા પરત" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. જેથી આરોપીએ નોટીસની અમલવારી કરેલ નથી. જેથી આરોપીએ વટાઉખત અધિનિયમ, ૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮ મુજબનો ગુનો કરેલ છે ?

(૨) શું બચાવપક્ષ વટાઉખત અધિનિયમ, ૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮ મુજબ ખંડનાત્મક પુરાવો રજૂ કરી પોતાનો બચાવ સ્થાપિત કરી શકેલ છે?

(૩) શું હુકમ?

(૯) ઉપરોક્ત મુદ્દાઓ સંબંધી મારા નિર્ણયો નીચે મુજબ છે.

(૧) હકારમાં,

(૨) નકારમાં,

(૩) આખરી હુકમ મુજબ.

// કારણો //

મુદ્દા નં.૧ થી ૩ની સંયુક્ત ચર્ચા-

(૧૦) હાલની ફરિયાદના નિકાલ માટે સૌપ્રથમ નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબનો ગુનો બને છે કે નહીં તે નક્કી કરવું જરૂરી છે જેથી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ -૧૩૮ ની જોગવાઈ જોવી પડે છે જે નીચે મુજબ છે.

Sec.138 : Dishonour of cheque for insufficiency, etc., of funds in the account - Where any cheque drawn by a person on an account maintained by him with a banker for payment of any amount of money to another person from out of that account for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability, is returned by the bank unpaid, either because of the amount of money standing to the credit of that

account is insufficient to honour the cheque or that it exceeds the amount arranged to be paid from that account by an agreement made with that bank, such person shall be deemed to have committed an offence and shall, without prejudice to any other provision of this Act, be punished with imprisonment for a term which may be extended to two years, or with fine which may extend to twice the amount of the cheque, or with both :

Provided that nothing contained in this section shall apply unless-

(a) the cheque has been presented to the bank within a period of six months from the date on which it was drawn or within the period of its validity, whichever is earlier.

(b) the payee or the holder in due course of the cheque, as the case may be, makes a demand for the payment of the said amount of money by giving a notice, in writing, to the drawer of the cheque, within thirty days of the receipt of information by him from the bank regarding the return of the cheque as unpaid, and

(c) the drawer of such cheque fails to make the payment of the said amount of money to the payee or, as the case may be, to the holder in due course of the cheque, within fifteen days of the receipt of the said notice.

Explanation- For the purposes of this section, “debt or other liability” means a legally enforceable debt or other liability.

જે મુજબ કોઈ વ્યક્તિ તેના દ્વારા નિભાવવામાં આવતા બેંકના ખાતામાંથી કોઈ એક બીજી વ્યક્તિને લખેલો હોય અને તે ચેક તે બીજી

વ્યક્તિનો પ્રથમ વ્યક્તિ પાસેથી લેણા નીકળતા હોય કોઈ દેવા કે બીજી જવાબદારીના સંપૂર્ણ કે અંશતઃ ચુકવણી પેટે હોય અને તે એક બેંક દ્વારા વગર સ્વીકારાયે પરત આવે અને તે ચેક તેના ખાતામાં ઓછી રકમના કારણે અથવા તો જે રકમની બેંક સાથે ગોઠવણ કરેલી હોય તેના કરતાં વધુ રકમનો ચેક હોય અને તેના કારણે પરત આવેલ હોય તો તે વ્યક્તિએ ગુનો કર્યો ગણાશે અને આ કાયદાની બીજી જોગવાઈઓને બાધ આવ્યા સિવાય તે વ્યક્તિ બે વર્ષની સજાને તથા ચેકની રકમથી બમણી રકમ સુધીના દંડને અથવા તો બંનેને પાત્ર થશે. જો કે આ કલમને તેના પરંતુક સાથે વંચાણે લેવી પડે જે મુજબ સદરહું ચેક તે ચેકની તારીખથી છ માસના અથવા તો તેના મંજૂર સમયમાં રજૂ થયેલો હોવો જોઈએ. વધુમાં, એવો પરંતુક છે કે, તે ચેક જેની તરફેણમાં લખવામાં આવેલ હોય કે તેની વતી ધારણ કરનારે તે બાબતની ચેક લખનારને બેન્ક તરફથી માહિતી મળ્યાના દિન-૩૦ માં લેખિતમાં નોટીસ આપેલી હોય અને ચેક લખનારે તે ચેકની રકમ નોટીસ મળ્યેથી દીન-૧૫ માં ચૂકવી આપેલ ન હોય. આમ, સમગ્ર કલમની જોગવાઈ ઉપરોક્ત પરંતુક સાથે વંચાણે લેવી પડે.

(૧૧) સદર કેસમાં પુરાવાનું મુલ્યાંકન કરતા પહેલા અત્રે એ હકીકતનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે વટાઉખત અધિનિયમ, ૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેની દંડાત્મક જોગવાઈ દેશમાં બેન્ક દ્વારા થતા નાણાકીય વ્યવહારોની વિશ્વસનીયતાને મજબુતી આપવા માટે કરવામાં આવેલ છે. સામાન્ય રીતે મજકૂર અધિનિયમ હેઠળના ઉપરોક્ત ગુનામાં ગુનાનો આધાર મુખ્યત્વે દસ્તાવેજી પુરાવા ઉપર અવલંબે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત તથા નામદાર વડી અદાલતોએ તેમના વિવિધ ચુકાદાઓમાં પ્રસ્થાપિત કરેલ છે કે, જ્યારે ચેકમાંની સહી આરોપીની હોવાનું પુરવાર થાય ત્યારે વટાઉખત અધિનિયમની કલમ-૧૩૮ અન્વયેનું અનુમાન કરવાનું રહે છે. સદરહું કાયદાની કલમ-૧૩૮ હેઠળની જોગવાઈ મુજબ જ્યાં સુધી વિરૂદ્ધની હકીકતો સાબિત કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ચેકના ધારણકર્તાને આવો ચેક કોઈ દેવા અથવા અન્ય જવાબદારીની અદાયગી પેટે આપવામાં આવેલ છે તેવું અનુમાન કરવાનું ઠરાવેલ છે. અલબત્ત, આથી

વિરૂદ્ધનો ખંડનાત્મક પુરાવો આરોપી રજુ કરી શકે છે. સદરહુ અનુમાનનું ખંડન કરવાની બચાવપક્ષની જવાબદારી, ફરીયાદપક્ષની જવાબદારીની જેમ વાજબી શંકાથી પર પુરવાર કરવાની રહેતી નથી, પરંતુ શક્યતાની પ્રબળતાના આધારે કરવાની રહે છે અને સદરહુ શક્યતાની પ્રબળતા એક ડહાપણભરી સામાન્ય બુદ્ધિથી, તેવી શક્યતા માની શકાય તેમ છે કે માની શકાય તેમ નથી, તેના આધારે મુત્ત્યાંકન કરવાનું રહે છે. પરંતુ આવો પુરાવો વટાઉખત અધિનિયમની કલમ-૧૩૯ હેઠળના કાનુની અનુમાનને વાજબી અને પ્રતિતિજન્ય રીતે ખંડીત કરી શકેલ છે કે કેમ તેવી બાબતો પ્રત્યેક કેસમાં રજુ થયેલ પુરાવાની વિગતો ઉપર અવલંબે છે. અધિનિયમની કલમ-૧૩૯ હેઠળનું અનુમાન તે હકીકતોનું નહીં, પરંતુ કાયદાનું અનુમાન છે અને આથી જ કાયદાના આવા અનુમાનનું ખંડન સંતોષકારક એવી હકીકતોથી પ્રતપક્ષ કરી શકે નહીં તો કલમ-૧૩૯ હેઠળનું કાનુની અનુમાન ફરીયાદપક્ષની તરફેણમાં આખરી અને નિર્ણાયક બની રહે છે. પરંતુ જો આરોપી આ અનુમાનનું ખંડન કરી શકે છે તો, તેવા સંજોગોમાં ફરીયાદી ઉપર આરોપી વિરૂદ્ધ તેવી લેણી રકમ નીકળતી હતી તે હકીકત વ્યાજબી શંકાથી પર હોય તે મુજબ પુરવાર કરવાની જવાબદારી આવી પડે છે અને તે પુરવાર કરવામાં ફરીયાદી સફળ થાય છે કે નહીં, તેના આધારે ફરીયાદનો અંતિમ નિર્ણય લેવાનો રહેતો હોય છે.

(૧૨) ફરીયાદી દ્વારા હાલની ફરીયાદ વટાઉખત અધિનિયમ, ૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૮ મુજબના ગુના અન્વયે દાખલ કરવામાં આવેલ છે, ત્યારે આરોપી સામેના આક્ષેપિત ગુના સાબિત કરવા માટે નીચે મુજબના આવશ્યક તત્વો પુરવાર કરવાની જવાબદારી ફરીયાદી પર રહેલી છે.

૧. આરોપીએ પોતાના દ્વારા નિભાવવામાં આવતા ખાતામાંથી નાણાં ચુકવવા ફરીયાદીને ચેક આપેલ.
૨. આરોપીએ ફરીયાદીને આવા ચેક સમગ્ર અથવા અંશતઃ કાયદેસરના દેવા અથવા જવાબદારી અદા કરવા માટે આપેલ હતા.
૩. ચેક જે તારીખે લખેલ હતા તે તારીખથી ચેકની નિયત સમયમર્યાદામાં રજુ કરવામાં આવેલ હતો.

૪. ચેક આરોપીના ખાતામાં અપુરતા ભંડોળ/એકાઉન્ટ કલોઝ્ડના કારણે પરત થયેલો.
૫. ચેક પરત થયાની માહિતિ મળ્યા બાદ ફરીયાદી દ્વારા ૩૦ દિવસની સમયમર્યાદામાં નાણાંની માંગણી કરતી લેખિત નોટીસ ચેક લખનાર (આરોપી)ને મોકલવામાં આવેલ હતી.
૬. આરોપીને આવી લેખિત નોટીસ મળી ગયેલ હોવા છતાં ચેક મુજબના નાણાં પંદર દિવસની સમયમર્યાદામાં ચુકવી આપેલા નથી.

વધુમાં વટાઉ ખત અધિનિયમની કલમ-૧૧૮(એ) તથા કલમ-૧૩૯ મુજબ જ્યાં સુધી વિરુદ્ધનું સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી કાયદેસરના દેવા પેટે ચેક આપેલાનું અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાનું રહે છે, વિરુદ્ધનું પુરવાર ન થાય તે શબ્દોના અર્થઘટન અનુસાર અનુમાનનું ખંડન સચોટ પુરાવાથી કરવાનું રહે છે અને આ અનુમાન ખંડન કરવાના બોજા આરોપીના શિરે છે.

- (૧૩) આ કામે ઉપરોક્ત કરવામાં આવેલ ચર્ચા મુજબના ગુના સબબના તમામ આવશ્યક તત્વો પુરવાર કરવા માટે ફરીયાદીએ સદર એક્ટની કલમ-૧૪૫(૧) અન્વયે ફરીયાદની હકીકતોને સમર્થનકારક પુરાવાનું આંક-૦૫ થી સોગંદનામુ રજુ કરી આરોપીએ કાયદેસરના દેવા પેટે ચેક આપેલાની હકીકતોનું પુનરાવર્તન કરેલ છે.

ફરીયાદીના આંક-૦૫ થી રજુ પુરાવાનું મુલ્યાંકન કરતા જોવામાં આવે તો ફરીયાદીના પુરાવામાં જણાવ્યા મુજબ ફરીયાદીએ પારીવારિક સબંધે આરોપીને રકમ આપેલ જે પૈકી રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) નો ખાતા નં.૦૪૮૯૦૨૦૦૦૦૦૦૫૭૭ નો ચેક નં."૦૦૦૦૩૮" ઈન્ડિયન ઓવરસીઝ બેન્ક ધોરાજી શાખાનો તા.૨૪/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજનો આપેલ જે ચેક ફરીયાદીએ તેમની બેન્કમાં વટાવવા નાંખતા "EXCEEDS ARRANGEMENT"ના શેરા સાથે વિના સ્વીકારાયે પરત ફરેલો, ફરીયાદીએ તેમના વકીલ મારફતે આરોપીને તા.૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ નોટીસ મોકલી આપેલ જે નોટીસનું બંધ કવર "માલીક સ્વીકારવાની ના પાડતા પરત" ના

શેરા સાથે પરત ફરેલ. જેથી આરોપીએ નોટીસની અમલવારી કરેલ નથી. આમ કરી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ અન્વયે ગુન્હાહીત કૃત્ય કરેલ હોય તેમજ ફરિયાદીની આપેલ નોટીસ આરોપીને બજી જવા છતાં આરોપીએ નોટીસનો કોઈ જવાબ કે વ્યાજબી પ્રત્યુત્તર આપવા દરકાર કે પરવાહ કરેલ નહીં. આમ આરોપીએ નોટીસ મુજબ અમલ કરવા કે તેઓની લેણી રકમ વસુલ આપવા દરકાર કરેલ નહીં. જેથી તેઓએ આપેલી નોટીસનો સમય પુરો થયા બાદ હાલની ફરિયાદ લાવવા તેઓને ફરજ પડેલ છે. ફરિયાદમાં માંગ્યા મુજબની તેઓની દાદ છે. ફરિયાદ નીચે તેઓની સહી છે. આરોપીને સખતમાં સખત સજા ફરમાવવા અથવા મોટી રકમનો દંડ ફરમાવવા વિનંતી છે અને તેઓને થયેલ નુકશાની વળતરની ચેકથી બમણી રકમ આરોપી પાસેથી વળતર તરીકે અપાવવા અરજ કરેલ છે. સદર કામે ફરિયાદી તરફે આંક-૨૭ થી ઉલટતપાસનો હક્ક બંધ કરવા પુરસીસ આપતા ફરીયાદી તથા તેમના વિ.વ. શ્રી હાજર હોય તેમ છતાં આરોપી તરફે ઉલટતપાસ લેતા ન હોય જેથી અત્રેની અદાલત દ્વારા ઉલટતપાસનો હક્ક બંધ કરવામા આવેલ છે.

જેથી, સૌ પ્રથમ ફરિયાદવાળો ચેક આરોપીએ ફરિયાદીને કોઈ કાયદેસરની લેણી કે બીજી જવાબદારી પેટે આપેલો છે કે કેમ ? તે નક્કી કરવું પડે. જે બાબતમાં ફરિયાદીએ તેમની ફરિયાદમાં જણાવેલ છે કે, “ ફરીયાદીએ પારીવારિક સબંધે આરોપીને રકમ આપેલ જે પૈકી રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) નો ખાતા નં.૦૪૮૯૦૨૦૦૦૦૦૦૫૭૭ નો ચેક નં."૦૦૦૦૩૮" ઈન્ડિયન ઓવરસીઝ બેન્ક ધોરાજી શાખાનો તા.૨૪/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજનો આપેલ જે ચેક ફરીયાદીએ તેમની બેન્કમાં વટાવવા નાંખતા “EXCEEDS ARRANGEMENT” ના શેરા સાથે વિના સ્વીકારાયે પરત ફરેલો, ફરીયાદીએ તેમના વકીલ મારફતે આરોપીને તા.૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ નોટીસ મોકલી આપેલ જે નોટીસનું બંધ કવર "માલીક સ્વીકારવાની ના પાડતા પરત" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ." આરોપીને સૌપ્રથમ બચાવની તક ફરિયાદીએ આપેલ નોટીસના અનુસંધાનમાં મળે

છે. જે તકનો લાભ હાલના કામના આરોપીએ લીધેલ નથી અને ચોક મુજબની રકમ ચુકવી આપવા દરકાર કે પરવા કરેલ નથી. જો કે હાલના કામે આરોપી દ્વારા ફરિયાદીની ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ નથી. જેથી નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના 2014(0) AIR SC 2528 ના ઇન્ડિયન બેંક એસોસિએશન વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાના ચુકાદામાં આપેલા દીશા નિર્દેશો પૈકી નં.જ-૫ વંચાણે લઈ આરોપી કોર્ટમાં હાજર થાય ત્યારે તેની પ્લી નોંધતી હોય ત્યારે આરોપીએ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડની કલમ-૨૫૧ મુજબ તેમનો બચાવ રજૂ કરવો પડે અને પછી આરોપીના બચાવના પુરાવા માટે કેસ રાખવો પડે. સિવાય કે આરોપી ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૪૫(૨) મુજબ ફરિયાદીને રિકોલ કરી ઉલટતપાસ કરવા પરવાનગી માંગતી અરજી આપી હોય. હાલના કેસમાં આરોપીની પ્લી નોંધાઈ ત્યારે આરોપીએ ક્રી.પ્રો.કોડની કલમ-૨૫૧ મુજબનો કોઈ ડીફેન્સ રજૂ કરેલ નથી. બાદમાં ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૪૫(૨) મુજબની ફરિયાદીને રિકોલ કરવા અરજી પણ આપેલ નથી. એટલે કે આરોપી ફરિયાદીની ઉલટ તપાસ કરવા માંગતા નથી તેવું સાબિત થાય છે. આમ ફરિયાદીએ તેમની ફરિયાદમાં જણાવેલ હકીકતો તેમની સરતપાસ મારફતે સાબિત કરેલ છે. જ્યારે આરોપીપક્ષે કોઈ ઉલટતપાસ કરેલ નથી. આમ, આરોપીએ ફરિયાદીને ચેક આપ્યાની તકરાર સાબિત કરવાની જવાબદારી આરોપીના શીરે છે. આમ, ફરિયાદપક્ષે ફરિયાદવાળો ચેક આરોપીને કોઈ લેણી કે જવાબદારી પેટે આપેલ હોવાની પ્રાથમિક જવાબદારી નિભાવેલ છે. વધુમાં, ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ મુજબ આરોપીએ આપેલ ચેક કોઈ કાયદેસરની લેણી કે જવાબદારી પેટે આપેલ હોવાનું કોર્ટે અનુમાન કરી લેવાનું છે અને તેનાથી વિરુદ્ધનું સાબિત કરવાની જવાબદારી આરોપીના શીરે છે.

(૧૪) ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ નીચે મુજબ છે.

"Sec.139 : Presumption in favour of holder - It shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received the cheque of the nature referred to in section 138 for the discharge, in whole or in part, or any debt or other liability."

જે મુજબ વિરૂધ્ધનું સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી એવું માની લેવું જોઈશે કે ચેકને ધારણ કરનાર તે ચેક ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ માં જણાવ્યા મુજબની કોઈ લેણા કે બીજી જવાબદારીના સંપૂર્ણ કે અંશતઃ પાલન માટે જ મેળવેલ છે. આરોપીને આ અનુમાનથી વિરુદ્ધ સાબિત કરવું પડે. જે માટે આરોપીએ પોતે સાહેદ તરીકે જુબાની આપવી જરૂરી નથી. પરંતુ પ્રીપોન્ડરન્સ ઓફ પ્રોબેબલીટીના ધોરણ મુજબ આરોપીએ શક્યતાદર્શી પુરાવો આપવો પડે અને તેવો પુરાવો આરોપી દ્વારા ફરિયાદીની તથા તેના સાહેદોની ઉલટતપાસ દ્વારા પણ રજૂ કરી શકે છે.

(૧૫) વધુમાં, આગળ ચર્ચા કર્યા મુજબ આરોપીએ ફરિયાદીની ઉલટતપાસ કરેલ નથી કે પોતાનો પુરાવો રજૂ કર્યો નથી. ફરિયાદીને તેમની ફરિયાદમાં રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- ની રકમ ચેકથી આરોપીએ આપ્યાનું જણાવેલ છે. તેની વિરૂધ્ધ સાબિત કરતો કોઈ પુરાવો આરોપીપક્ષે રજૂ કરેલ નથી. વધુમાં, ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ નું અનુમાન પણ ફરિયાદીની તરફેણમાં છે તે સંજોગોમાં આરોપીએ પોતાની તકરાર સ્પષ્ટપણે સાબિત કરવી પડે. પરંતુ આરોપી તે સાબિત કરી શક્યા નથી.

(૧૬) ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ મુજબ તકરાર છે કે કોઈ લેણી કે જવાબદારી પેટે આપેલો હોય અને તે વગર સ્વીકાર્યે પરત આવે તો ગુનો બન્યો ગણાય. હાલના કેસમાં પણ આરોપીની તકરાર મુજબ તેઓને ફરિયાદી પાસેથી લીધેલી રકમ સામે

ફરિયાદીના કહેવા મુજબ ચેક આપેલો છે અને તે વગર સ્વીકાર્યે પરત આવેલ છે. હાલના કામે આરોપીએ ફરિયાદીની ઉલટતપાસ કરેલ નથી. તે સંજોગોમાં આરોપી ઉપર જે ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ-૧૩૯ મુજબનો સાબિતીનો બોજો છે તે આરોપીએ નિભાવેલ નથી અને ફરિયાદીની તરફેણમાં ઉત્પન્ન થયેલ ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ-૧૩૯ મુજબના અનુમાનનું ખંડન કરેલ નથી. આરોપીએ ફરિયાદી દ્વારા તેમનો ચેકનો દુરુપયોગ કરવા બાબતે કોઈ કાર્યવાહી પણ ફરિયાદી વિરુદ્ધ કરેલ નથી. તે રીતે પણ આરોપીના બચાવને સમર્થન મળતું નથી. તે સંજોગોમાં આરોપીએ ફરિયાદીને ફરિયાદવાળો ચેક કોઈ લેણી કે જવાબદારી પેટે આપેલ હોવાનું સ્પષ્ટ સાબિત થાય છે.

(૧૭) વધુમાં, ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ મુજબ જો ચેક બેંકમાંથી ફંડ ઓછું હોવાના કારણે અથવા તો જે ચેક લખનારે બેંક સાથે કરેલી ગોઠવણ કરતાં વધુ રકમનો ચેક હોય તો અને તે ચેક પરત ફરે તે રીતે આરોપીએ આ કલમ હેઠળ ગુનો કર્યો ગણાય. હાલના કેસમાં ફરિયાદીએ રજૂ કરેલ આંક-૧૬ વાળો રિટર્ન મેમો જોતા તે રિટર્નમેમો આરોપીની બેંક દ્વારા આપવામાં આવેલ છે. જેમાં ફરિયાદવાળો ચેક "EXCEEDS ARRANGEMENT" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ હોવાનું જણાવેલ છે. વધુમાં, તે રિટર્ન મેમો તકરારી ચેકના નંબરનો લખેલો છે. જેથી પણ આરોપીએ ફરિયાદીને આપેલ ચેક આરોપીના ખાતામાં પૂરતું ભંડોળ ન હોવાના કારણે પરત આવેલો છે. આમ, આરોપીના ખાતામાં ચેકમાં જણાવેલ તારીખે પુરતું ભંડોળ ન હોવાનું તથા ફરિયાદી સાથે છેતરપીંડી અને વિશ્વાસઘાત કરેલાનું સ્પષ્ટ થાય છે.

(૧૮) ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ-૧૩૮ ની પરંતુક- "એ" પ્રમાણે તે ચેક છ માસમાં અથવા તો ચેકથી નક્કી થયેલી મર્યાદામાં બેંકમાં રજૂ થયેલો હોવો જોઈએ જે બાબતમાં આંક-૧૫ વાળો ચેક જોતા તે તા.૨૪.૦૬.૨૦૨૧ ના રોજનો છે. તેમજ આંક-૧૬ વાળા રીટર્ન મેમો

મુજબ તા.૨૫.૦૬.૨૦૨૧ ના રોજ વગર સ્વીકારાયે પરત આવેલો છે. જેથી તે ચેક ફરિયાદીની બેંકે ચેકની તારીખના એક દિવસમાં વગર સ્વીકારાયે પરત કરેલ છે. વર્ષ-૨૦૧૨ મા રીઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયાના ચેકની સમય મર્યાદામાં ત્રણ માસની કરેલ છે. હાલના કેસમાં ફરિયાદી વાળો ચેક વર્ષ-૨૦૨૧ નો છે. જેથી ફરિયાદ વાળો ચેક ત્રણ માસની સામે મર્યાદામાં બેંકમાં રજૂ થયેલ હોય પરંતુ તેનું પાલન થયેલ હોવાનું સાબિત થાય છે.

(૧૯) ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની પરંતુક-"બી" ધ્યાને લઈએ તો ચેક પરત આવ્યેથી દિન-૩૦ માં ચેકની રકમ માંગતી લેખિત નોટીસ આરોપીને ફરિયાદીએ આપેલ હોવી જોઈએ. આંક-૧૬ વાળો રીટર્ન મેમો ધ્યાને લઈએ તો તે તા.૨૫.૦૬.૨૦૨૧ ના રોજ ફરિયાદીને બેંકે આપેલો છે. જેમાં તે "EXCEEDS ARRANGEMENT" ના શેરા સાથે પરત આવેલ છે. આમ, આંક-૧૫ વાળો ચેક પરત ફર્યાની જાણ ફરિયાદીને તા.૨૫.૦૬.૨૦૨૧ ના રોજ થયેલ છે. જ્યારે આંક-૧૭ થી રજુ થયેલી નોટીસમાં તે નોટીસ તા.૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ જારી કરેલાનું જણાવાય છે. વધુમાં, ફરિયાદીએ જે રજી.એડી. કરેલ હતી. ફરિયાદીને ચેક પરત થયાની જાણ તા.૨૫.૦૬.૨૦૨૧ ના રોજ થયા બાદ દિન-૩૦ માં તા.૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ આરોપીને નોટીસ આપેલ છે. જે નોટીસ આરોપીના સરનામે આપવામાં આવેલ છે. આંક-૧૮ વાળી રજી.એડી.ફર્યાની પાવતી અને આંક-૧૯ વાળુ પરત આવેલ બંધ કવર રજુ રાખેલ છે. આમ ફરિયાદીએ ચેક પરત ફર્યાની જાણ થયાના દિન-૩૦ માં તે ચેકની રકમની માંગણી કરતી નોટીસ આરોપીને આપેલ છે જે નોટીસ આરોપીને બજી ગયેલ છે. જેથી ફરિયાદી દ્વારા ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ના પરંતુક-"બી" નુ પાલન કરવામાં આવેલ છે. ફરિયાદીએ તેમના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને આપેલી નોટીસની સ્થળપ્રત આંક-૧૭ થી રજુ થયેલ છે જે નોટીસ પણ હાલના ફરિયાદવાળો ચેક પરત ફરતા તે સબબ આપવામાં આવેલી છે.

(૨૦) વધુમાં, ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ના પરંતુક-"સી" મુજબ આરોપીને નોટીસ મળ્યેથી દીન-૧૫ માં તે ચેકના નાણા ચુકવવામાં નિષ્ફળ ગયા હોવા જોઈએ. જેથી પણ ફરિયાદપક્ષ દ્વારા ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ દ્વારા પરંતુક-"સી" નું પાલન આરોપી દ્વારા કરેલ ન હોવાનું સાબિત કરવામાં સફળ રહેલ છે.

(૨૧) આમ, સમગ્ર રીતે ફરિયાદપક્ષ સાબિત કરવામાં સફળ રહેલ છે કે, ફરીયાદીએ પારીવારિક સબંધે આરોપીને રકમ આપેલ જે પૈકી રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) નો ખાતા નં.૦૪૮૯૦૨૦૦૦૦૦૦૫૭૭ નો ચેક નં."૦૦૦૦૩૮" ઈન્ડિયન ઓવરસીઝ બેન્ક ધોરાજી શાખાનો તા.૨૪/૦૬/૨૦૨૧ ના રોજનો આપેલ જે ચેક ફરીયાદીએ તેમની બેન્કમાં વટાવવા નાંખતા "EXCEEDS ARRANGEMENT" ના શેરા સાથે વિના સ્વીકારાયે પરત ફરેલો, ફરીયાદીએ તેમના વકીલ મારફતે આરોપીને તા.૧૪.૦૭.૨૦૨૧ ના રોજ નોટીસ મોકલી આપેલ જે નોટીસનું બંધ કવર "માલીક સ્વીકારવાની ના પાડતા પરત" ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. જેથી આરોપીએ નોટીસની અમલવારી કરેલ ન હોય આરોપીએ ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબનો ગુન્હો કરેલ હોવાનું સ્પષ્ટ સાબિત થાય છે. આરોપીપક્ષે ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબના અનુમાનનું ખંડન કરવામાં સદંતર નિષ્ફળ નીવડેલ છે. વધુમાં, આ કામે સી.આર.પી.સી.ની કલમ-૩૧૩ મુજબ આરોપીના નિવેદનમાં આરોપીએ પોતાના બચાવમાં કોઈ આધાર પુરાવા રજુ કરેલાનું કે કરવા માંગતા હોવાનું જણાવેલ નથી.

(૨૨) આમ, સમગ્રપણે ફરિયાદ, દસ્તાવેજ તથા મૌખિક પુરાવા અને દલીલો ધ્યાને લેતા, આરોપીએ આંક-૧૫ વાળો ચેક ફરીયાદીને ફરિયાદની કાયદેસરની લેણી રકમ પેટે આપેલ હોવાનું તથા તે ચેક "EXCEEDS ARRANGEMENT" ના શેરા સાથે વગર સ્વીકારાયે પરત આવેલ હોય

અને આરોપીને ફરિયાદીએ નોટીસ આપવા છતાં અને આરોપીને નોટીસની જાણ થવા છતાં આરોપીએ તે ચેકની રકમ ફરિયાદીને ચુકવી નહીં આપી ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબનો ગુન્હો કરેલ હોવાનું સાબિત થાય છે. જેથી અત્રેની અદાલત દ્વારા મુદ્દા નં.૧ નો જવાબ "હકારમાં" આપવામાં આવે છે.

મુદ્દા નં.૨ ની ચર્ચા:-

(૨૩) વધુમાં, ફરિયાદીએ તેમની સરતપાસમાં તથા પોતાના સોગંદનામા ઉપરની સરતપાસમાં આરોપીને રજી.એ.ડી.થી કાયદા મુજબ નોટીસ આપેલાનું જણાવેલ છે. તે સંજોગોમાં નામ. સુપ્રીમ કોર્ટનો ચુકાદો **C.C. Alavi Haji vs Palapetty Muhammed & Anr on 18 May, 2007** ના ચુકાદામાં પેરા-૧૪ માં પ્રસ્થાપિત થયેલ સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેવા જરૂરી છે જે નીચે મુજબ છે.

"14. Section 27 gives rise to a presumption that service of notice has been effected when it is sent to the correct address by registered post. In view of the said presumption, when stating that a notice has been sent by registered post to the address of the drawer, it is unnecessary to further aver in the complaint that in spite of the return of the notice unserved, it is deemed to have been served or that the addressee is deemed to have knowledge of the notice. Unless and until the contrary is proved by the addressee, service of notice is deemed to have been effected at the time at which the letter would have been delivered in the ordinary course of business. This Court has already held that when a notice is sent by registered post and is returned with a postal endorsement refused or not available in the house or house locked or shop closed or addressee not in station, due service has to be presumed. [Vide Jagdish Singh Vs. Natthu Singh ; State of M.P. Vs. Hiralal & Ors. and V.Raja Kumari Vs. P.Subbarama

Naidu & Anr.] It is, therefore, manifest that in view of the presumption available under Section 27 of the Act, it is not necessary to aver in the complaint under Section 138 of the Act that service of notice was evaded by the accused or that the accused had a role to play in the return of the notice unserved. "

ઉપરોક્ત નામ. સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત થયેલ સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેતા તથા આગળ ચર્ચા કરેલ પુરાવાની હકીકતો મુજબ આરોપીને ફરીયાદીએ તેમના સાચા સરનામે આર.પી.એડી.થી નોટીસ આપેલાનું પ્રસીધ્ધ કરેલ છે. આમ, ફરીયાદીએ આરોપીને લીગલ નોટીસ આપેલાનું તથા ઉપરોક્ત હકીકતે તે નોટીસ "માલીક સ્વીકારવાની ના પાડતા પરત" ના પોસ્ટના શેરા સાથે બંધ કવર પરત આપેલાનું પુરવાર થાય છે.

(૨૪) વધુમાં, આગળ ચર્ચા કર્યા મુજબ ફરિયાદપક્ષે એવો કોઈ બચાવ કે તકરાર લીધેલ નથી કે આરોપીની ફરિયાદવાળા ચેકમાં બળજબરી કે ધાક-ધમકીથી સહી કરાવી હોય અગર તો આરોપીનો ચોરી થયેલ ચેક ફરિયાદીએ મેળવી લીધો હોય.

ઉપરોક્ત સંજોગોમાં, નામ. સુપ્રીમ કોર્ટનો ચુકાદો Bir Singh vs. Mukesh Kumar in CRIMINAL APPEAL NOS.230-231 OF 2019 (@ SLP (CRL) NOS. 9334-35 OF 2018) Decided on 6-02-2019 ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેવા ન્યાયના હિતમાં જરૂરી જણાય છે. નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે સદર ચુકાદામાં પેરા-૩૭ તથા પેરા-૩૮ માં નીચે મુજબ ઠરાવેલ છે કે,

"37. A meaningful reading of the provisions of the Negotiable Instruments Act including, in particular, Sections- 20, 87 and 139, makes it amply clear that a person who signs a cheque and makes it over to the payee remains liable unless he adduces evidence to rebut the presumption

that the cheque had been issued for payment of a debt or in discharge of a liability. It is immaterial that the cheque may have been filled in by any person other than the drawer, if the cheque is duly signed by the drawer. If the cheque is otherwise valid, the penal provisions of Section 138 would be attracted.

39. It is not the case of the respondent-accused that he either signed the cheque or parted with it under any threat or coercion. Nor is it the case of the respondent-accused that the unfilled signed cheque had been stolen. The existence of a fiduciary relationship between the payee of a cheque and its drawer, would not disentitle the payee to the benefit of the presumption under Section 139 of the Negotiable Instruments Act, in the absence of evidence of exercise of undue influence or coercion. The second question is also answered in the negative."

ઉપરોક્ત નામ. સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત થયેલ સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેતા તથા ચર્ચા કરેલ પુરાવાની હકીકતો ધ્યાને લેતા, હાલના કેસમાં આરોપી ફરીયાદવાળા ચેકમાં આરોપીની સહી ન હોવા અંગે કોઈ તકરાર આજદિન સુધી લીધેલ નથી. વધુમાં, ફરીયાદવાળો ચેક આરોપી પાસેથી ફરીયાદીએ આરોપીને ધાક ધમકી આપીને અગર તો બળજબરીથી લઈ લીધો હોય કે ચોરીથી મેળવેલ હોય તેવી કોઈ હકીકત ફરીયાદીએ આરોપીએ આપેલ નોટીસનો જવાબ આપીને કે ઉલટતપાસ કરીને કે પોતાના પુરાવાથી પણ આવું કાંઈ પુરવાર કરેલ નથી. તેમજ ફરીયાદીએ આરોપીએ આપેલ ચેકનો દુરઉપયોગ કર્યાનું પણ જણાવી પોતાનો બચાવ કરેલ નથી. જેથી આરોપી તરફે લીધેલ બચાવ ગ્રાહ્ય રાખી શકાય તેમ નથી.

વધુમાં, ફરીયાદપક્ષે રજુ નામ. સુપ્રિમ કોર્ટનો ચુકાદો P. RASIYA

V. ABDUL NAIER AND ANR. IN Cri. APPEAL NOS 1233- 1235 OF 2022 Decided on 12-8-2022 ના ચુકાદામાં પેરા- ૭ માં ઠરાવેલ છે કે,

" Feeling aggrieved and dissatisfied with the judgment and orders passed by the Appellate Court affirming the conviction of the accused under Section-138 of the N.I. Act, the accused preferred three different Revision Applications before the High Court. By the impugned common judgment and order, the High Court has reversed the concurrent findings recorded by both the courts below and has acquitted the accused on the ground that, in the complaint, the Complainant has not specifically stated the nature of transactions and the source of fund. However, the High Court has failed to note the presumption under Section-139 of the N.I. Act. As per Section-139 of the N.I. Act, it shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received the cheque of the nature referred to in Section-138 for discharge, in whole or in part, of any debt or other liability. Therefore, once the initial burden is discharged by the Complainant that the cheque was issued by the accused and the signature and the issuance of the cheque is not disputed by the accused, in that case, the onus will shift upon the accused to prove the contrary that the cheque was not for any debt or other liability. The presumption under Section-139 of the N.I. Act is a statutory presumption and thereafter, once it is presumed that the cheque is issued in whole or in part of any debt or other liability which is in

favour of the Complainant/holder of the cheque, in that case, it is for the accused to prove the contrary. The aforesaid has not been dealt with and considered by the High Court. The High Court has also failed to appreciate that the High Court was exercising the revisional jurisdiction and there were concurrent findings of fact recorded by the courts below."

ઉપરોક્ત ફરીયાદપક્ષે રજુ નામ. સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત થયેલ સિદ્ધાંતો ધ્યાને લેતા, ફરીયાદી શરૂઆતનું તેની ઉપરના ભારણ મુજબ આરોપીએ ફરીયાદીની લેણી રકમ ચુકવવા ચેક આપેલ હોવા અંગે પુરાવો રજુ કરે તે બાદ જ્યાં સુધી આરોપી ચેક કોઈ દેવાની ચુકવણી માટે આપેલ ન હોવાનું વિરૂધ્ધનું પુરવાર ન કરે ત્યાં સુધી આવો ચેક આરોપીએ ફરીયાદીની લેણી રકમ ચુકવવા પેટે આપેલાનું ધી એન.આઈ.એક્ટની કલમ-૧૩૯ અન્વયે ચેકધારકની તરફેણમાં અનુમાન કરવાનું હોય છે. હાલના કેસમાં ઉપરોક્ત ચર્ચા કરેલ પુરાવાની હકીકતો મુજબ આરોપી તરફે ઉપરોક્ત ફરીયાદીએ જણાવેલ હકીકતોને રીબન્ડ કરતો કોઈ જ પુરાવા રજુ કરેલા નથી કે ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરીને પણ કાંઈ પુરવાર કરી શકેલા નથી. જેથી આરોપી તરફે સદર બચાવ ગ્રાહ્ય રાખવામાં આવતો નથી.

સદર કામે અત્રેની અદાલત દ્વારા આંક-૧ લગત એવો હુકમ કરવામાં આવેલ છે કે, સદર કામે આંક-૨૭ ની અરજી ધ્યાને લઈ અત્રેની અદાલતે આંક-૨૯ ની અરજી પર હુકમ કરેલ. આરોપી કસ્ટડીમાં છે અને તેઓના વિ.વ.શ્રી એ ફરીયાદીની ઉલટતપાસ લેવાની કોઈ દરકાર આંક-૨૯ ની અરજી પર થયેલ હુકમ વિરૂધ્ધ કરેલ નથી તેવા સંજોગોમાં આરોપીએ એફ.એસ.માં પણ ઉલટતપાસ માટે કોઈ ઈચ્છા દર્શાવેલ નથી અને તેઓના વિ.વ.શ્રીએ પણ ફરીયાદીની ઉલટતપાસ માટે કશું જણાવેલ નથી. તેવા સંજોગોમાં સદર કામનો નિર્ણય મેરીટ મુજબ હાલના જે તે તબક્કે કરવામાં આવશે. આરોપીના એફ.એસ.ના તબક્કે પણ આરોપીના વિ.વ.શ્રી અને

આરોપી પાસે ફરિયાદીની ઉલટતપાસ અંગે કથન કરવાનું એક તક હતી પરંતુ તે બચાવપક્ષે તેનો ઉપયોગ પોતાનો કેસ પ્રસ્થાપિત કરવા માટે ઉપયોગ કરેલ નથી જે બાબત ઘણી ગંભીર ગણાય. આમ, સદર કામે આરોપી તરફે તેમના વિ.વ.શ્રીએ પોતાના બચાવમાં ફરિયાદીની ઉલટતપાસ કરેલ નથી કે ઉલટતપાસ કરવા કોઈ ઈચ્છા દર્શાવેલ નથી. વધુમાં, અત્રેની અદાલત દ્વારા જ્યારે આંક-૨૭ અને આંક-૨૯ વાળી અરજીઓ પર હુકમ કરેલો તે સમયે બચાવપક્ષ પાસે તે હુકમને ઉપલી કોર્ટમાં પડકારવા માટે એક તક હતી પરંતુ, અત્રેનું રેકર્ડ વંચાણે લેતા એવું જણાય છે કે બચાવપક્ષે તે તકનો પણ વ્યાજબી અને ન્યાયોચીત રીતે ઉપયોગ કરેલ નથી.

જેથી ઉપરોક્ત ચર્ચા મુજબ બચાવપક્ષે વટાઉખત અધિનિયમ, ૧૮૮૧ની કલમ-૧૩૯ મુજબ ખંડનાત્મક પુરાવો રજૂ કરી પોતાનો બચાવ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ હોય મુદ્દા નં.૨નો જવાબ “નકારમાં”માં ઠરાવુ છું.

(૨૫) ઉપરોક્ત ચર્ચા ધ્યાને લેતા, મુદ્દા નં.૧નો નિર્ણય હકારમાં અને મુદ્દા નં.૨નો નિર્ણય નકારમાં આપવામાં આવેલ છે અને તમામ જોગવાઈની જરૂરીયાત અને આવશ્યક તત્વોની વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવેલ છે. તે મુજબ સમગ્ર હકીકતો, રેકર્ડ, પુરાવો, કાયદાની જોગવાઈઓ વિગેરે ધ્યાને લેતા આ કામના આરોપી વટાઉ ખત અધિનિયમની કલમ- ૧૩૯ મુજબના ગુના માટે તકસીરવાન ઠરતા હોવાનું નિઃશંકપણે પુરવાર થયેલ છે. જેથી આરોપીને વટાઉખત અધિનિયમની કલમ-૧૩૯ મુજબના શિક્ષાપાત્ર ગુન્હા માટે તકસીરવાન ઠરાવવા હુકમ કરવામાં આવે છે.

// હુ ક મ //

1. આ કામના આરોપી પ્રવિણભાઈ કીશનભાઈ સોંદરવા, રહે.બહારપુરા, વણકરવાસ, મામાના ખીજડા પાસે, ધોરાજીનાઓને ક્રિ.પ્રો.કોડ કલમ ૨૫૫(૧) અન્વયે, ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૯ મુજબના ગુના સબબ તકસીરવાન ઠરાવવામાં આવે છે અને બંને પક્ષે

સજા અંગે સાંભળવા પર મુલતવી.

આરોપીને સજા બાબતે સાંભળવા સારૂ મુલતવી.

તા.૦૩/૦૧/૨૦૨૪

(સુનિલ વામન વાઘ)
એડીશનલ ચીફ જ્યુડીશયલ મેજિસ્ટ્રેટ,
ધોરાજી.
(જજ કોડ-જજ૦૧૨૫૮)

સજા બાબતે સાંભળ્યા:-

- હાલના કામે ફરીયાદી તેમજ આરોપીના વિ.વ.શ્રી હાજર છે. બંન્ને પક્ષના વિ.વ.શ્રીઓને સાંભળ્યા.
- ફરીયાદી તરફે વિ.વ.શ્રીની એવી રજૂઆત છે કે હાલના આરોપીએ ગંભીર પ્રકારનો ગુનો કરેલ છે ચેકો રિટર્ન થવાના કિસ્સા વધી રહેલ છે. સમાજમાં દાખલો બેસાડો જરૂરી બની જાય છે તેથી આરોપીને કાયદા મુજબની મહત્તમ સજા કરવી જોઈએ અને વળતર અપાવવો જોઈએ.
- આરોપી તરફે વિ.વ.શ્રીની એવી રજૂઆત છે કે આરોપીને કોઈ દંડનો હુકમ ન કરવા તથા ઓછામાં ઓછી સજા કરવા જણાવેલ છે. વધુમાં આરોપીને પ્રોબેશનનો લાભ આપવા રજુઆત કરેલ છે. હાલના યુગમાં કોઈપણ વ્યક્તિ, કોઈ પણ ભોગે મોટી રકમ મેળવવા કે માલ સામાન ખરીદતી વખતે તે સામે ખોટા ચેકો લખી આપી ઘણીવાર કોરા ચેકો આપતા હોવાના કિસ્સા વધી રહેલ છે. સામાન્ય રીતે સજાની માત્રા કેવી હોવી જોઈએ તે બાબતે નામદાર વડી અદાલત તથા સર્વોચ્ચ અદાલતના માર્ગદર્શક ચુકાદાઓ ઉપલબ્ધ છે. ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટમાં સદર જોગવાઈ સુધારાથી દાખલ કરવા પાછળ લેજિસ્લેચરનો હેતુ બેંકનું કામકાજ તેના નિયમો અનુસાર અને કોઈપણ જાતના અવરોધ વિના સતત અવિરતપણે ચાલતું રહે તે માટેનું છે. આ કામના આરોપી અન્ય ગુન્હાના કામે જેલમાં છે અને આરોપીને બીજા અન્ય નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટના ગુન્હામાં પણ સજા થયેલી છે.
- આ કામે આરોપીએ ફરીયાદી પાસેથી અંગત કામ સબબ રકમ લઈ ગયેલ તે રકમ ચુકવવા તેની સહીવાળો ચેક ફરીયાદીને આપલ જે "EXCEEDS ARRANGEMENT" ના શેરા સાથે વગર સ્વીકારાયે પરત ફરેલ છે. નોટીસ આપ્યા બાદ પણ નાણા પરત કરેલ નથી. લાંબો સમય કેસ ચાલતા દરમિયાન પણ ધિરાણથી લીધેલ નાણા પરત કરેલ નથી.
- કાયદા પાછળનો હેતુ તથા આરોપીની વર્તણૂક લક્ષમાં રાખતા આરોપી પ્રત્યે દયા રાખવી ન જોઈએ અને સમાજમાં દાખલો બેસે લોકોનું બેઝિંગ વ્યવસ્થામાં

વિશ્વાસ ટકી રહે તે માટે આરોપીને ચોક્કસપણે સજા કરવી જોઈએ તેમ આ અદાલતનું માનવું છે. કારણકે કાયદાના પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંત અનુસાર કાયદો ઘડવા પાછળનો લેજિસ્લેચરનો ઈરાદો કાયદાને અસરકારક બનાવવાની મુખ્ય ફરજો અદાલતોની છે અને જો તે મુજબ ન કરવામાં આવે તો લોકોનું બેલિંગ વ્યવસ્થામાં વિશ્વાસ ઉઠી જશે લોકો ચેકોનો બે ફામ દુરુપયોગ કરતા અચકાશે નહીં જેના કારણે ભારતીય અર્થતંત્ર કે જે વિકાસશીલ અર્થતંત્ર છે તેને નુકસાન થાય તેમ છે.

- હાલના કેસની હકીકતો અને સંજોગો લક્ષમાં લઈએ તો આરોપી પોતે ઠરેલ વ્યક્તિ છે. ફરિયાદી પાસેથી લીધેલ રકમ સામે ચેક આપવાની ગંભીરતા તેમને ખ્યાલ હોવી જોઈએ. બેલેન્સ ન હોવા છતાં ખોટા ચેકો આપવા આરોપી ટેવાયેલાનું જણાય છે તથા એ હકીકત પણ ઉજાગર થાય છે કે, આરોપીએ પોતાનો બચાવ રજુ કરેલ નથી. આમ, આરોપી તરફે ફરીયાદીને પૈસા ચુકવણી કરેલ છે અને ફરીયાદીની તમામ હકીકત તેઓએ સ્વીકારી લીધેલાનું હોવાનું ચોક્કસપણે અનુમાન કરી શકાય છે.
- આમ, આરોપીની દાનત, રકમ ફરીયાદીને પરત નહીં આપવાનું જણાય છે. તે ઉપરાંત આ અદાલતે ધી નેગોશીયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ-૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ માં જણાવેલ સજાની જોગવાઈઓ પણ લક્ષે લીધેલ છે.
- વધુમાં, આ અદાલતે નામદાર ગુજરાત હાઈકોર્ટના ૨૦૦૭(૧) જી.એલ.એચ. પાના નંબર-૨૨૫ શંકરલાલ એન્ડ પરમાર વિરુદ્ધ દિનેશ બાબુલાલ બોરીયાવાળા વિગેરેના ચુકાદાની હકીકતો લક્ષે લીધેલ છે, જેમાં સજા કરતી વખતે દંડ ચૂકવવાનો આદેશ દૂર કરેલ હતો પરંતુ પડતર ચૂકવવાનો આદેશ યથાવત રાખવામાં આવેલ હતો તે ચુકાદા અનુસાર આરોપીને દંડ અને વળતર ચૂકવવાનો હુકમ એક સાથે ન કરી શકાય તે હકીકત આ અદાલતે લક્ષે લીધેલ છે.
- વધુમાં, નામદાર કેરાલા હાઈકોર્ટના એમ.વી.નલીન કહાન એમ. મેશન,

૨૦૦૯ ક્રિમિનલ લો જનરલ પાના નંબર-૧૭૦૩ નો ચુકાદા મુજબ આરોપીને પ્રોબેશન ઓફ એફેન્ડર્સ તથા ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ-૩૬૦ ની જોગવાઈનો લાભ આપવો ન્યાયોચિત જણાતું નથી તેથી આરોપી સામેના ગુનાનો પ્રકાર તથા તકરારી ચેક આપેલ હોવાની ફલિત થતી હકીકત ધ્યાને રાખી તથા નામદાર ગુજરાત હાઈકોર્ટના ૨૦૦૪(૨) જી.એલ.એચ. પાના નંબર-૨૯ આર.સી. મહેતા વિરુદ્ધ ગુજરાત સ્ટેટ ફર્ટીલાઈઝર કંપની લિ.ના ચુકાદામાં જણાવેલ હકીકતે ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની જોગવાઈ કરવાનો ધારાસભાના આશય ધ્યાને રાખી તથા ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ-૨૯(૨) ની જોગવાઈ ધ્યાને લઈને આ અદાલત મુદ્દા નં.૩ અન્વયે નીચે મુજબનો આખરી હુકમ કરે છે.

// આ ખ રી હુ ક મ //

1. આ કામના આરોપી પ્રવિણભાઈ કીશનભાઈ સોંદરવા, રહે.બહારપુરા, વણકરવાસ, મામાના ખીજડા પાસે, ધોરાજીનાઓને ક્રિ.પ્રો.કોડ કલમ ૨૫૫(૧) અન્વયે, ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-૧૩૮ મુજબના સજાને પાત્ર ગુન્હામાં આરોપીને એક(૧) વર્ષની સાદી કેદની સજા ભોગવવી તેવો હુકમ કરવામાં આવે છે.
2. ફરિયાદવાળા ચેકની રકમ રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા એક લાખ પુરા) વળતર પેટે આરોપીએ ફરિયાદીને એક માસની અંદર ચુકવી આપવા. જો આરોપી વળતરની રકમ એક માસની અંદર ચુકવવામાં નિષ્ફળ જાય તો વધુ ૩(ત્રણ) માસની સજા કરવામાં આવે છે તેવો હુકમ કરવામાં આવે છે.
3. આ કામના આરોપીએ ફરિયાદીને ઉપરોક્ત રકમ ઉપર ફરિયાદ દાખલ કર્યા તારીખથી ૯% વાર્ષિક ચક્રવતિ વ્યાજની ગણતરી સાથે જમા કરાવવાની રહેશે.
4. આ કામના આરોપીએ જો સદર કામે કોઈ સજા ભોગવેલ હોય તો, સી.આર.પી.સી.ની કલમ-૪૨૮ મુજબ તે ભોગવેલ સજા આરોપીને મજરે આપવી.

5. આ હુકમની ખરી નકલ ક્રિમીનલ પ્રોસીઝર કોડની કલમ-૩૬૩(૧) અન્વયે આરોપી હાજર થયેથી આરોપીને તાત્કાલીક વિના મુલ્યે પુરી પાડવી.
 6. આ કામને આરોપી તરફે જો કોઈ જામીન રજૂ કરવામાં આવેલ હોય તો તે રદ કરવામાં આવે છે અથવા જો આરોપી તરફે રોકડ રકમ જામીનગીરી પર રજૂ કરેલ હોય તો તેનો મુચરકો રદ કરી સદર જામીનગીરી અનામત પેટે મુકેલ રકમ સરકાર ખાતે દંડ તરીકે જમા કરવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે તથા આરોપી સામે ફરતું પકડ વોરંટ ઇસ્યુ કરવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.
 7. આરોપીને સજા અંગેની જેલ ચાલી કરવી.
- હુકમ, આજ તારીખ:-૦૩, માહે-જાન્યુઆરી, સને-૨૦૨૪ ના રોજ ખુલ્લી અદાલતમાં વાંચી સંભળાવી જાહેર કર્યો.

સ્થળ:-ધોરાજી
તા.૦૩/૦૧/૨૦૨૪

(સુનિલ વામન વાઘ)
એડીશનલ ચીફ જ્યુડીશયલ મેજિસ્ટ્રેટ,
ધોરાજી.
(૪૪ કોડ-જીજે૦૧૨૫૮)